

Janko Žagar, *Djelovanje po načelima. Tomistička perspektiva u donošenju moralnih odluka*. S engleskog prevela Marina Novina (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Kršćanska sadašnjost, 2020), 328 str.

Janko Žagar (Prezid u Gorskom kotaru, 1921 – Berkeley, SAD, 2013) bio je profesor moralne teologije i dekan Dominikanske škole filozofije i teologije u Berkeleyju u Kaliforniji. Objavio je djelo *Bentham et la France* te brojne članke o moralnoj teologiji i misli Tome Akvinskoga. Njegova knjiga *Acting on Principles: A Thomistic Perspective in Making Moral Decisions* doživjela je dva izdanja na engleskom (1984. University Press of America, 2010. Wipf and Stock). Hrvatsko izdanje ostvareno je u okviru projekta Instituta sv. Tome Akvinskoga na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti, čiji je voditelj izv. prof. dr. sc. Anto Gavrić i suradnici prof. dr. sc. Ivan Šestak, doc. dr. sc. Marina Novina i dr. sc. Miroslav Čadek, kao i uz potporu Sveučilišta u Zagrebu. Knjigu je s engleskog prevela Marina Novina, Tomine citate je s latinskim izvornikom usporedio Anto Gavrić, dok je stručnu redakтуру učinio prof. dr. sc. Tonči Matulić. Hrvatski prijevod je 2020. godine tiskan u izdanju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu i Kršćanske sadašnjosti. Knjiga sadrži 328 stranica formata 210 mm x 140 mm, a podijeljena je na uvod, pet dijelova i bibliografiju.

U uvodu knjige, naslovljenom »Moralni kontinuitet i promjene«, autor predstavlja svoju nakanu o ispitivanju temeljnih moralnih načela Tome Akvinskog i provjeri njihove vrijednosti u svjetlu suvremenih razvoja, posebice u svjetlu moralnih učenja Drugog vatikanskog koncila. Autor pritom slijedi plan iz *Sume teologije* prema kojemu se prvo razmatra pitanje svrhe ljudskog življenja, a potom načina ljudskog djelovanja. Donosi i kratki pregled povijesti moralne teologije koju je Toma Akvinski svojim znanstvenim pristupom kojim je ostvario komplementarno jedinstvo vjere i razuma uzdigao na novu razinu. Danas je moralna teologija suočena s gubitkom povjerenja i u razum i u objavu, dok u svijetu znanosti i javnosti istodobno raste potreba za moralnom prosudbom. Uslijed takve situacije, Janko Žagar si kao cilj postavlja pripremu za osobno suočavanje s konkretnim, situacijskim problemima našega vremena, a kao krajnji cilj kršćansko savršenstvo ili svetost.

Prvi dio naslovljen je »Smisao ljudskog života« i sastoji se od tri poglavlja. U prvom poglavlju raspravlja se o svrhovitosti djelovanja i o sreći kao konačnoj

svrsi cijelog ljudskog života. Kao središnje pitanje Akvinčeve analize objektivne moralnosti razmatra se odnos između svrhovitosti (svrhe čina) i svrhe djelatnog subjekta (subjektivne percepcije svrhe svojstvene činu). Autor ga pritom smješta u kontekst egzistencijalnih i trajnih pitanja, a ujedno se kritički osvrće na teološku struju zvanu *fundamentalna opcija*. Drugo poglavlje razrađuje tvrdnju da je sreća, kao svrha kojoj svi teže, temeljna ljudska motivacija, a onda i temelj moralnosti. Poradi toga autor prvo razlikuje i razjašnjava filozofske nazive poput *naravne* i *nadnaravne*, *objektivne* i *subjektivne* te *istinske* i *lažne sreće*. Budući da Akvinčevo otkriće Boga kao krajnje svrhe kreće podjednako od iskustva i od kršćanske i svjetovne tradicije, u trećem poglavlju razmatra se pitanje koliko je kršćanska etika prepoznatljiva i specifično kršćanska. Akvinac naučava da postoji specifično kršćanska vizija života utemeljenog na radosnoj vijesti Isusa Krista, i da je ta vizija ujedno ponuđena svima jer predstavlja autentični odgovor na naravnu čovjekovu težnju. U tom vidu analiziraju se pitanja o kraljevstvu nebeskom, povezanosti neba i našeg zemaljskog stanja, odnosu milosti i naravne težnje za Bogom, pojmu sreće, odnosu transcendentne i ovozemaljske sreće, redosljedu vrednota koje su uvjeti sreće. Janko Žagar pritom ukazuje na opasnosti s kojima se danas susrećemo i pita se o našim vremenitim uvjetima. Iako postoje mnogi načini bavljenja moralnom teologijom, nauk Tome Akvinskog posjeduje trajnu vrijednost jer započinje s čovjekom u njegovom naravnom, ljudskom stanju i iskustvu, otkriva bit moralnosti u svjesnom i slobodnom svrhovitom djelovanju, te doseže svrhu u Bogu.

Naslov drugoga dijela glasi »Uvjeti odgovornosti«. Sastoji se od dva poglavlja, od kojih prvo poglavlje govori o naravi slobodne volje, odnosno o dobrom djelovanju, o ljudskim činima koji ostvaruju sreću i onima koji priječe sreću. Ljudske čine razmatra se pod dvostrukim vidom: njihove psihološke strukture i njihove moralne vrijednosti, tj. pitanja jesu li moralni čini slobodni i odgovorni te jesu li moralno dobri ili zli. U drugom poglavlju raspravlja se o ustrojstvu ljudskih čina. Tu je riječ o moralnim zaprekama slobodi, o čimbenicima koji uzrokuju manjkavost glede razumske spoznaje i/ili slobodnog vršenja volje: nasilju, strahu, strasti, neznanju, navikama, patološkim i psihološkim poremećajima. Obrađuju se i o tvorbeni elementi koji određuju moralnost čina: okolnosti, objekt, sredstva i pokretalo volje.

Treći dio naslovljen je po najvažnijem razlikovanju za određenje ljudskih čina: »Moralno dobro i zlo«. Slijedeći Akvinčev plan, autor se prvo pita o naravi razlikovanja dobra i zla, pri čemu zamjećuje da u kontekstu velike Tomine teološke sheme *exitus-reditus* kratka rasprava o moralnom određenju ljudskih čina ima posebno mjesto i supstancijalan je doprinos promišljanju morala. Toma Akvinski naučava da su moralni čini dobri ako su u skladu s razumom, a zli ako su suprotni razumu ili nerazumni, uz napomenu da razum mora sam po sebi

biti objektivno ispravan (*recta ratio*) kako bi mogao biti autentična moralna norma. Krivnja ili grijeh događa se iz neposluha prema razumu na praktičnoj razini, kroz nedostatak poštenja i hrabrosti, čime se ukazuje na važnost kreposti u formaciji razuma i volje. Akvinac svrhu čina uvijek poistovjećuje sa svrhom djelatnog subjekta, tj. ističe da se moralnost tiče osobne odgovornosti, zbog čega Janko Žagar Akvinčev moral naziva personalističkim. U narednom poglavlju osvrće se na pitanje pozitivnih i negativnih strana morala situacije, tj. davanja primata okolnostima pri razumijevanju moralnog određenja vrijednosti. Osmo poglavlje knjige govori o savjesti kao moralnoj dimenziji svijesti i stoga normi ili prosudbi moralnog djelovanja. Akvinac smatra da je savjest čin praktičnog razuma konkretnom primjenom moralnog znanja, i zato se kao središnjim pitanjem bavi razboritošću. Takav pristup se uspoređuje s povijesno najvažnijim pristupima pitanju savjesti i određenja dobrote ili zloće ljudskih čina. Na koncu trećeg dijela obrađuje se pitanje društvene i duhovne dimenzije ljudskog djelovanja. Govori o razlikovanju i moralnoj naravi unutarnjih i vanjskih čina, tj. vanjski čin analizira se prema unutarnjem činu volje, prema činu po sebi i prema nizu povezanih drugotnih posljedica. Promišlja se i o načelu čina s dvostrukim učinkom.

U četvrtom dijelu knjige, naslovljenom »Emocije«, Janko Žagar prvo općenito raspravlja o naravi i moralnosti emocija. Glavna tvrdnja ovog dijela glasi da istinski ljudski moral poziva na skladno jedinstvo racionalnosti i afektivnosti, kao različitih, ali ne i odijeljenih sila iste ljudske osobe. Autor se ukratko osvrće na moderna tumačenja emocija, da bi potom ukazao na Akvinčevo poimanje emocija kao strasti duše koja je supstancijalno ujedinjena s tijelom. Nakon kratkog prikaza podjele emocija ističe da su emocije po sebi moralno neutralne, ali da u pojedinačnim slučajevima pridaju značajnu moralnu dimenziju. Na koncu autor se osvrće na pitanje ljubavi, užitka i boli, te ukazuje ne samo na misaonu vrijednost Akvinčevih tekstova, već i na onu »terapeutsku«, po čemu oni predstavljaju vrijedan doprinos modernoj psihologiji i moralu. Ljubav je predstavljena kao središnja emocija koja može biti naravna, osjetilna ili umska, i koja je izvor svih drugih emocija.

Nakon rasprave o moralu na razini djelovanja, u petom i posljednjem dijelu knjige riječ je o »Moralnom odgoju«. Iako je razum ili savjest svake osobe prva norma za moralno vrednovanje pojedinačnih čina, s obzirom na to da je konačna ljudska svrha ekstrinzična i da je čovjek društveno biće ograničenog osobnog znanja i volje, subjektivni razum je po naravi podložan objektivnom moralnom redu koji proizlazi iz naravnog i božanskog zakona. To znači da je čovjek pozvan na neprekidni odgoj karaktera. U prvom poglavlju ovoga dijela i dvanaestom poglavlju knjige argumentira se da su kreposti sklonosti, tj. posredničke kvalitete između moći ili mogućeg čina i pojedinačnog čina, a vidljive

iz iskustva na temelju djelovanja. One omogućavaju da volja može djelovati slobodno i postojano. Nakon što je izložio Akvinčev nauk, autor ga dovodi u kontekst suvremenih strujanja. U narednom poglavlju raspravlja se o naravi ljudskih kreposti kao dobrih djelatnih sklonosti koje djelovanje čine postojanim, promptnim i ugodnim, a usmjerene su konačnoj svrsi ljudskoga života i imaju svoj specifični objekt. Nakon kratke razrade nekoliko podjela kreposti, autor se osvrće na moralne kreposti koje osiguravaju dobru upotrebu, a time i dobrotu djelatnog subjekta i njegova djelovanja. Osobit naglasak stavlja se na razboritost kao temeljnu krepost sveukupnog moralnog života. Posljednje poglavlje knjige govori o nadnaravnoj dimenziji morala. Budući da ljudske naravne moći nisu srazmjerne Bogu, čovjeku je potreban poseban Božji dar kako bi mogao doseći svoju krajnju svrhu. U takve dodatne izvore djelovanja ubrajaju se teologalne kreposti i darovi Duha Svetoga. Njihovi učinci su blaženstva i plodovi Duha Svetoga, koji očituju autentičnu i zrelu kršćansku moralnost.

Knjiga završava s bibliografijom, nadopunjenom bibliografskim podacima o navedenim djelima koja su prevedena na hrvatski.

Hrvatski teolog i filozof Janko Žagar uspio je u svojoj knjizi na jasan i suvremenom čovjeku razumljiv način razraditi temeljna načela moralnoga djelovanja prema velikom srednjovjekovnom teologu Tomi Akvinskom, dovodeći ih u dijalog s kasnijim etičkim teorijama i s katoličkom teologijom kakva se razvila nakon Drugog vatikanskog koncila. Suočen sa suvremenim moralnim relativizmom i moralnim partikularizmom, autor traži pristup i sadržaje koji ne bi bili legalistički, već koji bi na razumljiv, prihvatljiv i primjenjiv način oblikovali ljudsku savjest u vidu donošenja slobodnih i odgovornih moralnih odluka. Akvinčev nauk protumačen je kao srednji put u odnosu na kasnije raspre i strujanja, i kao nauk koji je dijelom bio revaloriziran u koncilskim dokumentima te stoga kao veoma aktualan za današnjeg čovjeka. Zahvaljujući razumijevanju svrhe moralnog djelovanja, čitatelj ne biva samo uveden u raspravu o istinitosti moralnih načela, već i osobno motiviran da vlastitu savjest nastavi formirati prema naravnom i Božjem zakonu te da tako raste u moralnom, tj. slobodnom i odgovornom djelovanju. Na hrvatskom jezičnom području ova knjiga predstavlja veoma značajni doprinos za proučavanje moralnog nauka Tome Akvinskog i za daljnji razvoj jedinstvenog filozofsko-teološkog nazivlja. Knjiga je u prvom redu namijenjena bogoslovima i studentima etike i moralne teologije, a zbog svog preglednog stila ujedno može predstavljati veoma korisno i dostupno štivo za sve kršćanske intelektualce koji teže rastu u praktičnoj mudrosti.